

Sørum-Speilet

I dette nummeret:

Fredrik Bjørge:
Sørum prestegjeld 1350-1670

Thor Hexeberg og Helge Aalgaard:
Gardshistorie for Ålgård – del 1

Oluf Rygh: Norske Gaardnavne, del 3: Fra Vald til Nordli

Kristian Lieungh:
Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigs-tida Del 31:
Tømmerhogst

Jubileumsreprise!
Gudbrand Rødsrud:
I byvegen 1,
Den første turen

Bokmelding:
Digitalisering av fotosamlinger

<http://sorum.historielag.no>

Kjære medlem,

Det er nesten ikke til å tro, men vi skriver virkelig tiende årgang på forsida av dette nummeret av Sørum-Speilet. Det var daværende leder av historielaget, Dag Nordsveen, som i 1995 tok initiativet til utsendelse av en serie artikler til lagets medlemmer. Kulturkontoret dekket kostnadene til trykking og distribusjon.

Den første artikkelen, som også var den eneste i første årgang, var skrevet av Morten Moen og het "Nordli fra storgård til barnehage". Den andre artikkelen ble sendt ut året etter, våren 1996, og var Gudbrand Rødsruds beretning om den tida bøndene i Sørum dro med hest til Kristiania for å selge sine varer. Vi trykker gjerne denne artikkelen opp igjen som serie i en litt annen versjon i jubileumsåret for Sørum-Speilet.

Høsten 1996 overtok så undertegnede, som da var varamann til styret i historielaget, som redaktør. Profilen ble justert i noe mer journalistisk retning enn opprinnelig tenkt. Siden har Sørum-Speilet (fram til 2002 Artikler), kommet jevnt og trutt med seks utgaver i året. Vi har forsøkt å finne fram til en god blanding av nyskrevne artikler, informasjon om og referat fra arrangementer omkring historielaget og eldre materiale som vi tror kan være av interesse for medlemmene.

45 utgivelser er det blitt så langt. Tilbakemeldingene fra nye og gamle medlemmer forteller at Sørum-Speilet er en viktig grunn til å bli medlem i historielaget og å opprettholde sitt medlemskap. Etter hvert som årgangene vokser, akkumuleres det også et lokalhistorisk kildemateriale av uvurderlig nytte. Og ikke minst viktig: Dette materialet er tilgjengelig for alle som kan lese norsk i hele verden gjennom internett. Adressen står til venstre her.

Vi håper du fortsatt vil sette pris på hva vi serverer deg gjennom Sørum-Speilet, og nøl ikke med å sende oss noen linjer dersom det er noe du synes andre medlemmer av historielaget burde få ta del i.

Sammen med årets første utgave av Sørum-Speilet sender vi deg også innkalling med sakspapirer til årsmøtet i historielaget torsdag 12. februar på Meierigaarden Kro. Etter årsmøtet vil journalist og postkortsamler Kjell Aasum kåsere.

Artikler nr. 1 – 2004 – 10. årgang

Sørum prestegjeld 1350-1670

Fredrik Bjørge har sine røtter i Blaker og Sørum. Han avsluttet for noen år siden sin studietid ved Universitetet i Oslo med å ta hovedfag i historie. Oppgaven han skrev handlet om middelalderhistorien i Sørum, og beregnet ut fra foreliggende kilder produksjon og skattlegging av denne på garden. Med dette som utgangspunkt har Fredrik Bjørge også skrevet middelalderhistorien til Sørum Bygdebok. På oppfordring presenterer han her et konsentrat av sine funn, nemlig at vi kanskje må omvurdere vår forståelse om at alt var bra fram til Svartedauden, og at alt ble så mye verre for folk flest når vi kom under dansk styre.

Sørum fram mot 1350

Det var minst 110 gårder i Sørum prestegjeld før 1350. Gårdene var i all vesentlighet eid av andre enn de som dreiv dem. Gårdene i Sørum var fordelt på følgende eiere da svartedauden kom i 1350;

Kirke	41,4%
Kronen	2 %
Adel	16 %
Borgere/embetsmenn	20,5%
Selveiere/bønder	10,5%
Ukjent	9,5%
Sum	99,9%

Denne fordelingen av eiendommene ligger tett opp mot det som var situasjonen for landet som helhet;

Kirke	41%
Kronen	4%
Adel	15%
Andre	40%
Sum	100%

I Sørum ligger adelens andel noe over landsgjennomsnittet. Dette skyldes Sudreimættens eiendommer i prestegjeldet. Kongens andel er tilsvarende mindre.

Gårdene var ofte eid av flere. Gårder og gårdparter skiftet eiere på flere måter. Det foregikk kjøp og salg, man byttet også gårder og gårdparter. Medgift og arv kunne medføre skifte av eiere. Kirkene fikk mye av sitt jordegods som gaver. Kirkens eiendommer bestod av hele gårder som ble gitt av velstående menn og mindre parter som ble gitt for eksempel av selveiende bønder. Motivasjonen for å gi eiendom til kirken kunne være mange. Noen kjøpte såkalt sjelemesse etter sin død for å forkorte oppholdet i skjærsilden. Kirken økte også sine eiendeler gjennom bøter for brudd på kirkeretten. I denne sammenhengen kan det nevnes at prestene også eide mye jord. Ved prestens død ble eiendommene værende som en del av kirkens gods. Sølibat var idealet i den katolske kirke, prestene skulle ikke gifte seg og få rettmessige arvinger. Sølibatet var det så som så med, men gifte seg gjorde prestene ikke. Dermed ble kirken den største jordeieren i middelalderen.

Gårdene var i middelalderen delt i to skatteklasser; fullgårder og halvgårder. I Sørum prestegjeld var det trolig ca. 53 fullgårder og 57 halvgårder. Gårdene ble taksert etter størrelse. Terminologien som ble brukt var bol; øyresbol, markbol og hefseldebol. Dersom en gård var over 15 øyresbol var det en fullgård, var den 15 øyresbol eller mindre, var det en halvgård. Skattene var lave i perioden før svartedauden. Langt tyngre var det for brukerne å betale leie for gårdene. Verdien av en mark i landskyld var ca. 300 kg korn. Verdien av en øyre var ca. 37 kg korn. Verdien av landskylda kunne også fastsettes i hefseldebol, og en hefseldebol tilsvarte ca. 35 kg smør. Korn og smør var de vanligste måtene å betale landskylda på i middelalderen i Sørum. De tre verdimålene stod også i et bestemt forhold til hverandre. 1 hefselde smør hadde en verdi på 5 øyre, mens det gikk 8 øyre i 1 mark.

I tillegg til skatt og landskyld betalte bøndene tiende til kirken. Idealet her var 10% av netto produksjon. I Sørum ble dette nok aldri gjennomført, trolig var ikke tienden på mer enn ca. 6% i gjennomsnitt.

Trolig lå de samlede skattene og avgiftene i Sørum før 1350 på ca. 26% av gårdsproduksjonen.

Ofte har høymiddelalderen blitt fremstilt som en gullalder for Norge. Norge var på sitt største i geografisk utstrekning. Det ble bygget kirker og borger og byene vokste fram. Norge var på høyden når det gjaldt innbyggertall. Dette har for mange stått i sterk kontrast til tiden under Danmark som mange regner fra ca. 1390.

Senmiddelalderen (1350-1500) har blitt fremstilt som noe av det mørkeste i vår historie. Hvordan var det egentlig for folkene i Sørum i tiden før 1350? I den gamle bygdeboka for Sørum står det at Sørum var ei fager bygd før svartedauden. Dette var nok ikke helt riktig. Trolig var all skogen hugget ned og brukt til hus og brensel. Mangel på trevirke førte til at folk frøs om vinteren og at husene var dårlige. Det var jordmangel, all dyrkbar jord var tatt i bruk, jorda var mange steder utpint av for intensivt jordbruk. Sulteføring av dyr vinters tid var vanlig. Mange i Sørum var underernærte, sult og sykdom var ikke uvanlig. Frykten for uår var alltid tilstede. Fra tid til annen ble bygda hjemsoekt av jordløse omstreifere som tagg til livets opphold, disse ble jagd vekk. Velstand var det bare for noen få.

Sørum 1350-1670

I høymiddelalderen var det minst 110 gårder i Sørum. Etter 1350 vet vi at 42 av disse ble lagt øde. Ser man litt fort på tallene, kan en bli ledet til å tro at om lag 40% av jordbruksproduksjonen forsvant og at folketallet sank tilsvarende. Det har vært vanlig å anta at nedgangen har ligget på ca. 30% på landsbasis, og at den var noe høyere for Sørum. Dette er nok en litt enkel forklaring på hva som skjedde. De 68 gårdene som var i drift etter svartedauden (ikke nedlagt) stod i 1670 for 90% av den totale gårdsproduksjonen. Antallet gårder var mindre enn i høymiddelalderen, tallet var 91, men mange hadde høymiddelaldergårder under seg, slik at det dyrkede arealet trolig var tilnærmet det samme.

Vi vet ikke med sikkerhet hvordan tingene var. Trolig ble gårdene en periode etter 1350 ikke drevet så intensivt. Dette innebærer at gårdsproduksjonen trolig sank. Etter hvert som folketallet steg, økte sannsynligvis også utnyttelsen av gårdene.

På eiersiden skjedde det store forandringer. Etter reformasjonen i 1536 beslagla kongen noe av det geistlige godset. I Sørum var ikke dette mer enn noen få gårder, men kongens andel av jorda økte betraktelig. I 1599 døde Gørvil Fadersdatter Sparre, hun var den siste av Sudreimætta. Fru Sparre testamenterte alt sitt jordegods til kongen. I Sørum var dette en betydelig del av jorda.

Landskylda falt betraktelig. Trolig var fallet på ca. 70%. Grunnen til det var nedgangen i folketallet. Mens landskylda trolig utgjorde ca. 20% av produksjonen i høymiddelalderen, var den på ca. 5% i 1660-årene.

De gamle skatteklassene lå fast. I tillegg fikk de gårdene som ble dyrket opp igjen en egen benevnelse. De ble kalt ødegårder og betalte halvparten av hva halvgårdene hadde betalt i skatt. Skattene var lave i høymiddelalderen. Fra slutten av 1500-tallet økte kongen skattene, de ble tyngre og stadig flere.

Tienden var trolig omtrent på samme størrelse, ca. 6%. Det samlede skatte- og avgiftstrykket på bøndene i Sørum var i 1660-årene på ca. 19% av gårdsproduksjonen, altså 7% lavere enn hva anslaget var for høymiddelalderen. Forandringen bestod først og fremst i hvem som fikk skattene og avgiftene. Landskylda, som var den største utgiften før svartedauden, var redusert med 15%, og dermed sank kirkens inntekter. Kongen, som økte sin eiendomsmasse, og samtidig økte skattetrykket, hentet mer fra Sørum enn tidligere.

I 1660-årene var det fortsatt mest vanlig å betale skatter og avgifter i varer, både til konge og kirke. De vanligste enhetene var:

Skippund:	ca. 185 kg korn
Tønne:	ca. 92,5 kg korn
Lispund:	ca. 9 kg korn
Bismerpund:	ca. 5,5 kg smør

Disse enhetene stod også i et forhold til hverandre: En tønne tilsvarte ½ skippund. En lispund var 1/20 skippund. Et bismerpund smør tilsvarte 1/3 skippund korn.

De siste tiårene fram mot 1350 var preget av overbefolkning og mangel på jord. Etter svartedauden skjer det en dramatisk endring. I den gamle bygdeboka står det at det var et trist syn som møtte folk når de kom til Sørumsletta etter svartedauden. Trolig var det ikke det. Svartedauden hadde ført til at det ikke lenger var overbefolkning og jorda var ikke lenger utpint. Trolig kom noe av skogen tilbake. Da folketallet sank ble landskylda kraftig redusert slik at folk beholdt mer av overskuddet selv. Selv om Norge etter hvert kom under Danmark, var forholdene for folk flest langt bedre. Først mot slutten av 1500-tallet økt skattene, men de nådde aldri samme nivå som før svartedauden. Det er mulig å anta at folketallet var på samme nivå i 1670 og 1350. Først i 1670-årene var ødegårdene dyrket opp igjen. En stor forskjell mellom 1350 og 1670 var at folkene i Sørumsletta hadde mulighet til arbeid ved siden av gårdsdriften i 1670, det var stor aktivitet sommer og vinter i forbindelse med tømmerfløtingen på Glomma.

Fredrik Bjørge

Kjøp Sørumsletta Bygdebok nå!

Historielaget har som ansvarlig for salget av Sørumsletta Bygdebok klart å selge ca. 700 eksemplarer av bind 1. Av dette er det ca. 450 som har tegnet abonnement og fått første bind til 700 kroner og ca. 125 som har kjøpt første bind til 850 kroner. I tillegg er det solgt ca. 125 bøker gjennom bokhandelen. Bind 2, som dekker Sørumsletta, kommer høsten 2005. Vi oppfordrer alle medlemmer av Blaker og Sørumsletta historielag til å tegne abonnement på Sørumsletta Bygdebok!

Gardshistorie for Ålgård

Thor Hexeberg og Helge Aalgaard sendte i 1995 ut gardshistorien for Ålgård. Det er et samarbeidsprosjekt hvor Helge har stått for mesteparten av slektshistorien, mens Thor har tatt seg av selve gardshistorien. Med de to forfatternes tillatelse bringer vi her resultatet videre til samtlige medlemmer av historielaget. Del 2 og 3 av gardshistorien følger i de to neste utgavene av Sørumsletta Speilet. Gardshistoria for Ålgård kan du også lese i bind 2 av Sørumsletta Bygdebok, som kommer høsten 2005.

Langs allemannsveien

Ålgård er en del av Sørumsletta, men mot Rømua er det et ravinelandskap som nå er planert. På sletta er det mjelle, ned mot Rømua er det leire.

Garden er sannsynligvis ryddet i vikingetiden, ca. 800 til 1050. Garden har holdt seg udelte i mange hundre år. Men på 1800-tallet var det iallefall tre gardar, eller gardparter med navnet Ålgård. I dag er det bare en gard som har dette navnet.

Ålgård grenser i sør til Smedsrud og Sørumsletta, i nord til Løren, i vest til Rømua og i øst til Huseby og Prestegården. Et kart fra 1805 viser at leirraset som gikk i 1794 også tok med en del av Ålgård. Grensen mellom Ålgård og Løren går altså nede i Lørenfallet. Dette kartet viser husene på Ålgård hvor de ligger nå, men etter tradisjonen skal de ha ligget lenger mot nord, altså nærmere Løren. Men da Lørenfallet gikk, ble husene flyttet lenger mot syd, til den nåværende plassen.

Gunnar Rudie skriver i bygdeboka for Sørumsletta at det ikke finnes eldre form av gardsnavnet enn fra 1492. Da er navnet skrevet Olgaton (av Olgata). Navnet har iallefall ingen ting med gard (gamalnorsk gard'r) å gjøre. Gard uttales på Romerike gal (med tjukk l).

Oluf Rygh gjetter i Norske Gaardnavne på at betydningen kan være Algata eller Adalgata, altså allemanns-veien. Dette er nok en rimelig tolkning, for garden ligger like ved veien til Blakersund og dessuten ved veien til Bingsund. Disse sundstedene ble brukt helt til det kom bru over Glomma

ved Bingsfoss og Rånåsfoss i 1927. I 1697 er det nevnt at Ålgård er gjestgivergard. Det kan jo passe bra så sentralt som denne garden lå ved ferdselsveien.

Det er gjort noen oldfunn på Ålgård. Bygdeboka for Sørums forteller at det er funnet et tilhøgd flintstykke, men det er ikke sikkert at det er fra steinalderen. I en haug på garden skal det være funnet en del jernsaker som er kommet bort og dessuten ei gryte av kleberstein som nå er på Oldsaksamlingen. Av gamle ting ellers kan vi nevne ei flasketrøye fra 1697, og på Leikvoll er det funnet ei sølje som skal være laget på Ålgård. Det er en tradisjon om at det skal ha vært en sølvsmed på denne garden.

Klostergods, krongods og offisersgard

En moderne gardshistorie må skille klart mellom eiere og brukere. Dette fordi inntil 1700-årene var de fleste gardar leilendingsgarder og eier og bruker var altså ikke den samme. Når brukeren blir selveier, opphører eierhistorien og brukerhistorien som to selvstendige historier, men smelter sammen til en gardshistorie. Vi har valgt å skrive gardens eierhistorie fram til bonden på Ålgård ble selveier, for deretter å la eierhistorien gå inn i brukerhistorien.

Professor Andreas Holmsen har skrevet eierhistorien for alle gardene i Sørums i middelalderen. Det som står her er i det alt vesentlige hentet fra Holmsens manuskript. Han skriver at Ålgård var en vanlig fullgard i 1577 og trolig også i gammel-norsk tid. Fra 1550-årene og senere også var skylda 2 skp. tunge. Eieren i 1550-årene (og i 1647) var kongen, men garden hadde tilhørt Hovedøya kloster. Når Ålgård kom under klosteret, vet vi ikke sikkert, men Holmsen nevner et testamente fra en Oluf Warger (?) til klosteret på «Olgodenhoff», som man antar må være Ålgård. Brevet er dessverre ikke datert, men det er sikkert at garden tilhørte Hovedøya kloster til klostergodset ble beslaglagt av kongens menn i 1532, like før kronen ved reformasjonen i 1536 overtok alt kirkegods.

Like sikkert er det at fra da av var Ålgård krongods fram til Karl Gustav-krigene mellom Danmark og Sverige 1657-60, da garden trolig ble solgt for å dekke kongens gjeld. En major som het Urne fikk iallefall da eiendomsretten til Ålgård. Og vi kan jo bare gjette på at han fikk garden som betaling for utført krigstjeneste. En annen forklaring kan være at han rett og slett kjøpte garden av kongen fordi han regnet kjøp av jord som en lønnsom investering. Det var i så fall en helt vanlig holdning midt på 1600-tallet.

Vi har noen få opplysninger om major Urne. Han var født i 1622 og bodde i Sørums i 1675. Han bodde altså i Sørums da han deltok i den såkalte Gyldenløvefeiden (1675-1679). I 1676 ledet han sammen med andre fire avdelinger som gikk over grensa og inn i Sverige. Det var vel da han var kompanisjef i det såkalte «Agger-huusiske Blaa Regiment». Han døde på garden Li i 1682 (et sted sies 1685). Garden Li er nevnt i matrikkelen av 1647 sammen med Merli og Nordli. Det kan dreie seg om Sørli, men dette er ikke sikkert. Major Utne ble begravd under gulvet i Sørums kirke. Det var ganske vanlig den gangen at bygdas mest betydningsfulle personer ble begravd inne i kirken.

I 1695 var det auksjon over godset som tilhørte major Urnes arvinger, og assessor Anders Simensen fikk tilslaget på 1 skp. 4 lsp. tunge for 150 riksdaler. Dette er litt over halvparten av garden, men det må ikke forstås slik at Ålgård ble delt. Det var land-skylda på 1 skp. 4 lsp. Anders Simensen kjøpte. Han eide forresten en god del jorde-gods på Romerike. I 1698 får presten Colbjørn Tostensen tilslaget på resten, 16 lsp. i garden for 99 riksdaler. (Denne presten finner vi en gravplate over på Sørums kirke-gård.) Samme året selger presten sin part til brukeren Anders Håkensen, som også greier å få eiendomsretten til resten av garden. Dermed var bonden på Ålgård blitt selveier.

Skyld, matrikkel og eiendomsverdier

Før vi går videre og forteller bruker-historien for Ålgård føler vi behov for å

forklare noen av de uttrykkene vi bruker litt nærmere. Flere steder i denne gards-historien er brukt betegnelsen skyld. Det dreier seg ikke om gjeld i moderne forstand, men om landskyld. Landskyld var den avgiften en leilending skulle svare årlig til eieren for å bruke garden. Og som vi vet, var de fleste norske bønder på 1600-tallet leilendinger. Det gjaldt også brukerne på Ålgård inntil Anders Håkensen fikk skjøte på garden omkring 1700.

Matrikkel er et offentlige jordregister som inneholder en rekke opplysninger til bruk ved skatteligning o.l. Alle norske gardar har fått sitt gardsnummer. I eldre tid varierte de en del, men fra 1886 fikk Ålgård gardsnummer 33, som garden siden har beholdt. Dette gardsnummeret har alle eiendomspartene som en gang har tilhørt Ålgård. Alle eiendommene har i dag et gardsnummer og et eller flere bruksnummer, og bruksnummeret er gjerne høyere jo senere parten ble utskilt. Som regel er det slik at bruksnummer 1 hører til hovedbølet. De opplysningene om Ålgård som kommer fram i matrikkelen, har vi tatt med under brukerhistorien.

Vi har en del opplysninger om jordeierne, spesielt kirken, på 1300-tallet. Den gang var det vanlig å uttrykke størrelsen, eller mer presist verdien, i det såkalte boltallet. Hvis en gard var på 1 markebol, betydde det at leilendingen skulle svare en avgift som tilsvarte en forngild mark (en myntenhet) årlig til eieren for å bruke garden. En gard måtte være på minst 2 markebol for å være det man kalte en fullgard.

Fra gammelt av har norske gardar vært delt inn i fullgarder og halvgardar, alt etter størrelsen, eller egentlig verdien. Dette var såkalte skatteklasser og fungerte slik at halvgard gav halvparten så mye skatt som fullgard. På 1500-tallet kom en forordning som innførte en ny skatteklasse, kalt ødegard eller kvartgard. Mange av disse ødegardene var gardar som var blitt liggende øde etter svartdauden i 1350, og som senere ble tatt opp igjen når befolkningen økte. Ålgård var fullgard i middelalderen, men

boltallet kjenner vi ikke. Vi kan imidlertid anta at garden var på 3 - 4 markebol.

Ulike uttrykk for matrikkelskylda

Stattholderen Hannibal Sehested ville gjennomføre en reform av skattesystemet i Norge, og i 1644 utferdiget han den såkalte skatteordinansen hvor det ble krevd opplysninger om navn på brukerne, eierne, størrelsen på landskylda, skatt, m.v. Vi fikk så i rask rekkefølge en skattematrikkel i 1647, den såkalte Landkommisjonen av 1661 og matrikkelen av 1665. En ny matrikkel i 1723 ble riktignok ikke satt i verk, men inneholder likevel en rekke viktige opplysninger.

I allefall fra 1500-årene ble skylda uttrykt i tunge og smør her på Romerike. Tunge vil si korn eller malt. For Ålgårds vedkommende er det bare snakk om tungeskyld. Den ble målt i skippund (skp.) som senere ble delt i 20 lismund (lsp.). I 1600-årene var et skippund 185 kilo, senere 160 kilo. Ålgård var på 2 skp. tunge, en middels stor gard, men i allefall fullgard. Dette skyldtallet betydde at brukeren årlig skulle levere ca. 370 kilo korn for å få drive garden. Vi kan imidlertid regne med at disse naturalytelsene etter hvert ble omgjort til penger.

Garden beholdt skylda også etter at den var blitt en selveiergard, og det ikke skulle svares noen avgift. Nå var skylda bare et uttrykk for verdien av garden, og ble brukt som utligningsgrunnlag for skatt og andre utgifter eller forpliktelser. For eksempel ble utgiftene til vedlikehold av bygdeveier helt fram til 1920-årene fordelt mellom bøndene etter matrikkelskylda.

I 1830-årene fikk vi nye skyldbetegnelser. Nå ble skylda uttrykt i daler, ort og skilling. Dette hadde ikke noe med de aktuelle pengeenheter å gjøre. Det uttrykte bare verdien og dermed skattegrunnlaget. Ved matrikkelen i 1866 er daler, ort og skilling fremdeles i bruk. Men hvert «bruk» (del av gard) har fått sitt eget bruksnummer.

Til slutt i denne oversikten kan vi ta med opplysninger fra den siste matrikkelen fra 1903 angående gnr. 33. Nå er

betegnelse ikke daler, ort og skilling, men mark og øre:

- Gnr. 33, bnr. 1 Hans Jacob
Gulbrandsen, 11 mark og 26 øre,
Gnr. 33, bnr. 2 Ole Larsen, 2 mark 92 øre,
Gnr. 33, bnr. 3 A. Hovind, 2 mark 15 øre,
Gnr. 33, bnr. 4 Havnehagen: O. Hansen Smedsrud, 65 øre,
Gnr. 33, bnr. 5 Faldbråten: O Andersen, 7 øre,
Gnr. 33, bnr. 6 Samhold: Sørum Arbeiderforening, 5 øre.

Fremdeles er det slik at en fraskilt part av en gard får sin skyld som da trekkes fra den eiendommen den er skilt fra. I dag betyr det ingen ting, men en gang var det altså viktig som beregning for skatter og avgifter.

Thor Hexeberg og Helge Aalgaard

1000 flere med Tertitten i 2003

Bestyrer Petter Tønder Jakobsen sier til Romerikes Blad 9. januar at han er stor-- fornøyd med en økning i passasjertallet på 11% i forhold til året før. Han trekker fram positiv omtale, blant annet i forbindelse med kongebesøket, som den viktigste grunnen til dette.

Takket være penger fra Statens Vegvesen, tomt fra Jernbaneverket samt penger og garantier fra Sørum kommune, får Tertitten til sommeren en helt ny vognhall beliggende rett bak lokomotivstallen, forteller Jakobsen.

Han kan også glede seg over at filmen "Smale spor av et århundre" av Morten Skallerud vant prisen for beste kortfilm under filmfestivalen for storformat i Los Angeles. I Norge har vi ikke lenger noen IMAX-kino, men museumsbestyreren har lyst til å ta turen til Stockholm for å nyte opplevelsen i løpet av året.

Noen som vil slå følge? Herved går i hvert fall utfordringen til Petter Tønder Jakobsen om å arrangere en tur til Stockholm, med tog naturligvis, i løpet av 2004. I tillegg til Tertittens venneforening vil sikkert også noen av historielagets medlemmer la seg friste av tilbudet.

Norske Gaardnavne, del 3 : Fra Vald til Nordli i Sørum

I Sørum-Speilet nr. 5 for 2003 startet vi en ny serie med presentasjon av Oluf Ryghs storverk Norske Gaardnavne, den delen som omfatter Blaker og Sørum. Medlemmer som har tilgang til nettutgaven av Sørum-Speilet, kan ved å klikke på understrekte henvisninger komme direkte til dette dokumentet på nettet.

31. Vald. Udt. væll. -- Val (saaledes baade i Akk. og Gen.) [DN. V 640](#) 641, 1474. Voll 1520. Vald 1578. JN. 464. Woll 1594.1/1. 1617. Wald 1666. 1723. Sandsynligst en Form uden Omlyd af v&bmaapeno;llr m., Vold, hvilket passer til Gaardens Beliggenhed. I Ental findes ellers ikke dette Ord i uomlydt Form i norske Gaardnavne, uden som sidste Led i sms. Navne.

32. Sørum Præstegaard. -- Husaby (Akk.) RB. 443 (nævntogsaa, uden Antydning af, at den var Præsteg aard, [DN. III 287, 1371](#). Huseby JN. 464. Huall Ødegaard under Præstegaarden St. 105 b. Søruald under Præstegaarden 1666. Húsabýr, se Indl. under hús S. 57. Af de to i ældre Kilder anførte Underbrug er det ene det næste No.; "Søruald" har endnu indtil den sidste Tid ligget til Præstegaarden (jfr. Kraft, Norges Beskr. II 393; opgiven Udt.Sørvæll); om det se "Forsvundne Navne" nedenfor.
32,2. Hvals-Ødegaarden. Udt. va:1fsøgafæn. Skal ligge i Frogner Sogn. Om Skrivemaaden med Hv- er rigtig, er tvivlsomt, da der kan være Grund til at formode, at vi her have den i RB under Frogner K. anførte Gaard i Vale; se herom under "ForsvundneNavne".

33. Aalgaard. Udt. å:2fgå. -- i Olgaton [DN. V 634, 1472](#) Algodt 1557. Aalgudt 1594.1/1. Aalgodt 1617. Aalgaard JN. 466. 1666. 1723. Af de anførte Skriftformer bliver det klart, at -gaard i den nuv. Form er indkommet ved en urigtig Gjetning om 2det Leds Oprindelse. Uagtet dette Led er noget forvansket allerede i den ældste bevarede Skriftform, kan der vel ikke være Tvivl om,

at det er gata f., Vei. 1ste Led er usikkert. Maaske kan man gjette paa algata i Betydning: Hovedvei, Storvei (jfr. med Hensyn til Formen Nutidens Aalmenning, svarende til oldn. almen-ningr); Gaarden ligger ved den vistnok ældgamle Færseisvei fra Blakersund til den vestlige Del af Nedre Romerike. Ogsaa aðalgata, med samme Betydning, var maaske muligt. -- Med Hensyn til -gå for -gata kan sammenlignes Ullensaker GN. 137.

34. Smedsrud. Udt. smé1ssrú. -- Smidzrud (vestre) [DN. II 118, 1312](#) RB. 410. Smyssrudh [DN. IV 787, 1516](#) Smidtzrudt 1578. Smedtzerudt 1594.1/2. Smidtzrudt 1617. Smitzrød 1666. Smeds Rud 1723. Smiðsruð, af Mandsnavnet Smed (Smiðr), se Vestby GN. 45.

35. Sørum. Udt. sø2rómm. -- a Sudreim i [DN. II 304, 1364](#) a Sudæræimæ [DN. XIII 27, 1371](#) a Sudhremi [DN. I 357, 1384](#) a Sudhrime [DN. I 476, 1419](#) a Sudreimi [DN. IV 604, 1426](#) Sudereim [DN. XIII 125, 1484](#) og fl. St. Sørum 1594. 1617. Sørumb 1666. - Jfr. hvad ovfr. er anført om Sognets Navn. Suðreimr, Sørngaarden. Bekjendt Høvdingesæde i den senere MA. og derfor ofte nævnt. Paa Gaardens Grund staar Kirken, hvorfor Sognet har faaet Navn efter den. 35,5. Engen. Udt. æ1nga.

36. Solberg. Udt. só2fbær. -- Solberg er (Nom.) [DN. II 74, 1307](#) af Solbergum RB. 271. Sólbergar, se Kraakstad GN. 25.

37. Rømu Lænse. Elvenavnet udtales rø2múa. Her er Lænse til Optagning af det gennem den her i Glommen udmundende Elv Rømu nedflødede Tømmer. Rømu er en ved "Ligedannelse" fremkommen Form af det ældre Rima (jfr. det deraf dannede Dalnavn i Rimudale, i Rimadalum RB. 435).

38-40. Bingen vestre, mellem og østre. Udt. bi1ngen. -- um Bingen [DN. III 77, 1308](#) (senere paat.). Bing 1557. Bingenn 1578. Bengen, Bingenn 1594.1/2, 1/2, 1/2. Bingen

(3 Gaarde) 1666. *Bingr. Ordet brugtes og bruges om et ved Vægge afdelt Rum paa et Gulv eller en anden Flade. Forekommer ikke ellers som Navn paa gamle Gaarde (Bingen i Trøgstad er opr. Grændenavn, se Bd. I S. 14), men oftere som Navn paa Grænder, saaledes i Eidsvold, paa 2 Steder i Nes Rom. (Aul-inibingr og Runninibingr), paa Eker (der endnu brugt), maaske ogsaa i Hedrum ([DN. II 579](#)). Som Navn paa Smaagaarde og Pladse fra nyere Tider det ret almindeligt, især i Smaalenene.

41. Sennerud. Udt. sæ2nnarú. -- Sunnælfuorudh RB. 443. Sennalwerrudt St. 105. Sunalsrudt (!) 1557. Søndellrudt 1578. Sendel-rudt 1594.1/1. Sundellrud 1617. Sennerud 1666. Sunnelfarruð, efter et Kvindenavn Sunnelfr, eller Sunnelfuruð, efter en yngre Form deraf, Sunnelfa. Dette Kvindenavn kan jeg ellers ikke paavise, uden dertil skulde høre Sunnilfua, nævnt i Hardanger 1358 ([DN. I 279](#), som dog ogsaa kan være slet bogstaveret Form af Sunnifa og snarest er at opfatte saaledes. Det kunde være dannet som Hunkjønnsform til det ofte forekommende Mandsnavn Sunnulf, Sunnulf.

42. 43. Østby nordre og søndre. Udt. ø2ssby. -- i Austbø [DN. IV 338, 1363](#) i Austby RB. 443. Austbie [DN. IV 822, 1542](#) Oußby St. 105 b. 1578. 1594.1/1, 1/1. 1617. Oußbye 1666. Austbýr, Østngaarden. Del af en fordums samlet Gaard, hvortil ogsaa GN. 45 og 46 have hørt.

44. Lystad. Udt. lý1ssta. -- Lygistað (Akk.; nørste, søndre) RB. 283. Lugstادت 1578. Liustadt 1594.1/1. 1617. Lystad 1666. Efter RB. skulde den gamle Form være Lygistaðir, hvilken Form ogsaa i RB. 491 anføres for Lystad i Skiptvet (Bd. I S. 77). Efter begge Gaardes Beliggenhed kan et Elvenavn godt være 1ste Led. Man kunde maaske tænke paa Elvenavnet Lya (af hlýr, varm, mild), der kan paavises paa et Par Steder; det bruges endnu om en Elv i Aal og har været brugt om en Elv i Eidsvold (skr. Lya i [DN. V 165](#) jfr. Eidsvold GN. 177).

Hvis det sproglig gaar an at forklare Gaardnavnet Lygin i Eidsvold (RB. 273) af dette Elvenavn, vilde herved Forbindelse være tilveiebragt mellem dette og Lygistaðir. Maaske er der ogsaa Sammenhæng med Navnene Lye (áLygi) paa Jæderen og Lyen (Lygin) paa Vaage.

45. 46. Vestby søndre og nordre. Udt. væ2ssby. -- i Væsby (søndre) RB. 443. (nordre) 445. 446. Weßby St. 105. 1578. 1594.1/1, 1/1. 1617. Weßbye (2 Gaarde) 1666. Vestbýr, Vestgaarden.

46,3. Kuserud. Udt. kú2sskerú. Findes ogsaa i Rakkestad (GN. 121,6; Bd. I S. 109). Jeg ved ikke, om det er et nyere Navn, dannet af det i sen Tid i Sproget optagne Ord Kudsk, eller en af Tanken paa dette paavirket Forandring af et ældre Navn af ganske anden Oprindelse.

48. Leikhammer. Kaldes ha2mmaren. -- Leghammer (2 Gaarde) 1666. 1723. *Leikhamarr, af leikr m., Leg. Da Stedet ikke ved sin Beliggenhed synes egnet til Plads for Sammenkomster til selskabelig Leg, er leikr formodentlig her at tage i Betydning af Fugleleg (se Indl. S. 64 f.), ligesom i det ret almindelige Stedsnavn Leikaas.

49. Trangen. Kaldes ligeledes ha2mmaren. - - Trangen 1723. Trangen findes af og til ellers som Stedsnavn. Paa et enkelt Sted paa Vestlandet, hvor Udtalen er opgivet, er det Hunkjønsord, ligesom oldn. þr&bmaapeno;ng. Af Kartet kan ikke sees, hvad der her har givet Anledning til Navnet.

50. Bæregg. Udt. bæ:2rægg. -- i Bærægh RB. 442. Bereg [DN. IV 787, 1516](#) Berregh St. 105 b. Berrigh 1594.1/1 (brugt af den daværende Præst i Sørum). Berreg 1617. Bereg 1666. BerEeg 1723. *Bæregg. Kan være afkortet Form af Beruegg, af Elvenavnet Bera (der gaar en større Bæk forbi Gaarden ned til Rømua), eller ogsaa være sms. med ber n., Bær (jfr. GN. 128 i Høland og GN. 4 i Enebak).

51. Sørli. Udt. sø2lí. -- Liidh [DN. I 476, 1419](#) Liid [DN. XIII 542, 1529](#) Liidt 1520. 1578. Lijdt 1594.1/1, 1/1, 1/1. Sørli 1666. *Suðrlíð, søndre Li. Denne og de to følgende Gaarde ere Dele af en opr. samlet Gaard Líð (Hlíð) og sees af de ældre Skriftformer langt nedi Tiden alm. i Skrift at have været kaldte med dette Fællesnavn, skjønt de allerede vist meget tidlig have været delte og kaldte med sine nuv. Navne.

51,3. Braaten. Udt. brå2tåa. Den usædvanlige Udtaleform maa, om den er rigtigt opgivet, være Dativ.

51,6. Bakke. Udt. ba2kke.

52. Mæli. Udt. mæ:2lí. -- Merlij 1617. Merli 1666. *Miðlíð, mellemste Li. Skrivemaaden Mer- eller Mær-, som har været brugt i de sidste Aarhundreder, skyldes Misforstaaelse af 1ste Led.

52,8. Bakengen. Udt. ba:2kænga.

53. Nordli. Udt. nó:2lí. -- Nordlidh RB. 443. 445. Nordlj 1617. Norlj 1666. Norðlíð, nordre Li.

Oluf Rygh

Kvinnekultur i lokalhistorien

Ofte har kvinnene en tendens til å forsvinne litt i den tradisjonelle historieskrivinga, og kanskje særlig i lokalhistorien. Det er det ingen grunn til, og i mars står Blaker og Sørum historielag som teknisk arrangør av et kurs i samarbeid med Romerike Historielag og Gamle Hvam Museum som skal sette søkelyset mot kvinnene i lokalhistorien.

Forelesere blir Tom Halvorsen, Jan Erik Horgen, Mari Marstein, Lene Skovholt og Kari Westby. Kurset blir avholdt i det flotte auditoriet på Sørumsand videregående skole fra klokka 18.00 – 21.00, og datoene er 15., 18., 22., 25 og 29. mars. Det er mandager og torsdager. Til dekning av husleia blir det krevet inn ei kursavgift på 300 kroner per deltaker for hele kurset.

Meld deg på til Ellen Margrete Graarud på telefon 63 82 54 29/ 63 82 04 49 (jobb). Påmeldingsfrist onsdag 12. mars.

Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigstida

Del 31: Tømmerhogst

Når pløying og tresking var unnagjort om høsten, var det tid for å begynne å hugge i skogen. Hjemme begynte vi først med vedhugging. Det var fast hvert år, for det gikk med mye ved til så mange ovner som det skulle fyres i både i hovedbygningen og i veslebygningen. Tømmer ble det ikke hugget hver vinter.

Vi hadde to skogteiger, Østhagan og Vesthagan, som var på ca. 220 mål til sammen. Veden ble så å si alltid hugget i Vesthagan, for der var det mye god og lett jord. Derfor vokste det mye or, selje, bjerk, rogn og hegg. Det var om å gjøre å holde dette nede på et rimelig nivå så det ikke skulle ta overhånd og bli en trussel for de små granplantene som vokste der. I Østhagan var det ikke så god jord, og der var det nesten verken or, rogn eller selje i det hele tatt. Det var mye leire der, og det hadde en lei tendens til å gå små jordskred. Dette ble årsak til at granskogen der hadde litt lett for å råtne inni. De dårlige trærne måtte jo også hugges, og det tømmeret gikk til slipp. Det var heldigvis også områder i den skogen som var bra med godt tømmer.

Når vi hugget ved i Vesthagan, ble det gjerne hugget rent et større stykke hvor det var mye løvskog og kratt. Da fikk de mindre granene som stod der nok lys og plass og dermed bedre vekstvilkår.

Før i tiden gikk kuene delvis på havn i skogen der i forbindelse med et kulturbeite som lå inntil. Da var det lett fremkommelig alle steder, og det var fint og trivlig å gå hvor en ville. Kuene hadde stier over alt. De gikk også utenfor stiene sine og beitet der de fant noe å spise. På den måten ble det meste av uønsket vegetasjon holdt nede, og det var mye triveligere på alle måter.

I lengre tid nå er det hevdet fra skogbrukshold at det ikke må gå beitedyr i skogen, for det skal være så skadelig. Nå er det nesten ikke beitedyr igjen bortover på gårdene i det hele tatt, og det er vel ingen som lar kuene beite i skogen lenger.

Resultatet av dette er at områder med god jord gror igjen med all slags kratt, bringebær og geiterams, og det er mange steder blitt et villniss som er nesten ugjennomtrengelig. Smågrana har heller ikke store muligheter for å klare seg, og skal den det, må det et stadig ryddearbeid til i lang tid.

Var det et felt hvor det ikke var hugget på noen år, kunne bjerkestrær, or, rogn og selje blitt ganske store. Da kunne det bli mye ved på et begrenset område. Vedhugsten foregikk i lengre tid, for det var store mengder ved som skulle til hjemme i løpet av et år.

Veden ble lagt i passende hauger i lange lengder med rotenden samme vei. Det var nødvendig å legge veden slik så den var lett å finne igjen om det skulle bli mye snø. Vedhaugene måtte også plasseres slik at det var greit å komme inntil og lesse på geitdoningene når den tiden kom at veden skulle kjøres hjem.

Etter at det kom så mye snø at det ble sledaføre, begynte kjøringen hjem. Veden ble lagt med rotenden fram, mellom en vannkum midt på gårdsplassen og låven. Der ble det etter hvert en veldig stor haug av langved som var over et par meter høy og 10 – 12 meter i bredden. Den ble lagt opp slik at det var lett å plassere saga når veden skulle kappes om våren.

Ved siden av ved, måtte det også hugges rikelig med passende virke av gran til hesjestaur, gjerdestolper og lestaurer. Mye av dette måtte fornyes hvert år. Dette virket ble tynnet ut der skogen stod for tett og var passe grov til formålet.

Sagtømmer og slipp

Enkelte vintre ble det hugget tømmer. Det kunne være både sagtømmer og ”slipp”, som det het. Da måtte hver stokk bakes, enten med øks eller med barkespade, og det var et både tungt og sent arbeide. Når det var streng kulde, var det verst å få barken til å slippe. Slippen skulle gå til papir eller cellulose, og da måtte det ikke være noe bark igjen på stokkene.

Når dette tømmeret ble hugget i Vesthagan, ble det kjørt ned til Leirelva. Der

ble det lagt i et ganske tynt lag på en passende plass på stranda hvor det var beleilig å merke det. Det måtte jo gjøres før det ble veltet ut i elva om våren og fløtes nedover med den. Før det kunne gjøres, måtte en autorisert tømmermerker komme og ta tverrmål av hver stokk med en spesiell tømmerklave. Lengden av hver stokk måtte også måles. Alle disse målene ble nøyaktig notert, for det var på dette grunnlaget prisen på tømmerpartiet ble bestemt.

Tømmermerkeren hadde også med seg en merkeøks med merket til den bedriften som skulle ha tømmeret. Det var for at det skulle være lett å komme til alle stokkene og få merket dem med flere merker at tømmeret ble lagt i et ganske tynt lag. Når så tømmeret omsider kom til lensene ved Fetsund, kunne de som arbeidet der se hvor tømmeret skulle, og sortere det sammen til riktig mottaker.

Dette er for lengst historie. All fløting i Glomma er forbi. Og det kan sikkert ha sine fordeler, for det ble en masse tømmer borte i elvene som "søkke-tømmer". Det ble liggende der og var et stort tap for mottakeren. Nå transporteres tømmeret med store biler og det er sikkert en fordel. Det skulle i hvert fall ikke behøve å bli noe svinn underveis.

Skjæring på Gransaga

Etter tømmerhogsten ble topp og grov kvist samlet sammen og kjørt hjem til ved. Så var det å kjøre det tømmeret som skulle skjæres opp til Gransaga så fort som mulig for å kunne legge tømmeret direkte på "velta" nærmest sagbenkene. Da behøvde ikke tømmeret flyttes mer før saga kom i gang. Det var kanskje litt egoistisk, men alle hadde samme muligheten, så det var nå greit. På den måten ble vi spart for mye ekstra arbeid med å flytte på tømmeret en gang til. De fleste andre som kjørte tømmer til saga hadde heller ikke så mye tømmer som oss. De hadde gjerne noen stokker som de skulle skjære materialer av til eget bruk. De kunne derfor uten for mye ekstraarbeid legge stokkene andre steder på sagtomta.

Når det så var deres tur til å skjære, måtte de selv sørge for å få tømmeret fram på velta.

Det var Frogner Gamle Treskelag som eide Gransaga. Den lå mellom to og tre km nord for Frogner meieri, like på østsiden av gamle riksvei 50 på eiendommen til Østre Gran. I et maskinhus ved enden av sagbenkene stod både treskeverket og dampmaskinen når det ikke var tresking. Om vinteren ble dampmaskinen brukt som drivkraft på saga.

Skjæringen begynte utpå ettervinteren, og da var det fem mann som arbeidet fast der. Det var to ved hver sagbenk, og så var det maskinisten som fyrte og passet dampmaskinen.

De som eide tømmeret som skulle skjære måtte være til stede hele tiden og sørge for at mannskapet ikke måtte vente på tømmerstokkene, som kanskje lå i hauger ute på sagtomta. Materialene måtte også eieren selv sørge for å bære bort etter hvert. Den bakhonen som tilfalt eieren, måtte også fjernes samtidig. Saga beholdt en bakon av hver stokk. Det skulle være ved til å fyre i dampmaskinen med neste vinter. Når det var slutt med skjæringen om våren, var det dugnad blant medlemmene i laget, og da ble all den bakhonen kappet og stablet.

De to første vintrene etter at krigen var slutt var jeg maskinist på Gransaga. Det var en jobb som jeg likte svært godt. Helt fra jeg var smågutt hadde jeg hatt stor interesse for nettopp det, og så kom jeg altså rett opp i det. Jeg kjente denne dampmaskinen ut og inn, som det heter, og visste hvordan den skulle fyres og stelles. Når dampmaskinen skulle brukes på saga, måtte remskiva ha motsatt dreieretning av hva den hadde i treskingen, og derfor måtte sleiden stilles om. Det var også flere andre ting som måtte ordnes før skjæringen kunne begynne, blant annet måtte sagbenkene vatres opp og justeres slik at de stod rett.

Maskinist på Gransaga

Når alle forberedelser var ferdige og saga var i orden, kunne skjæringen komme i gang. Sagmannskapet begynte klokken ½ 8 om morgenen, og da måtte trykket på

dampkjelen være på topp. For at det skulle være mulig, måtte jeg være ferdig til å begynne å fyre senest klokka seks. Det tok minst 1 ½ time å få fullt trykk på kjelen, som var 150 pund, eller 15 kg trykk pr. kvadratcentimeter, og det er ganske mye. Ble trykket sterkere, åpnet sikkerhetsventilen seg og slapp ut den overflødig dampen og regulerte trykket ned til riktig nivå. Det var om å gjøre å fyre slik at trykket i kjelen var på topp hele tiden. Samtidig måtte en unngå at sikkerhetsventilen begynte å virke, for det var bare sløsing med brensel. Det var en kunst å fyre riktig.

Når en stor stokk skulle skjæres, gikk det tungt. Det var ikke "selvtrekk" på saga den gang, og stokkene måtte derfor sveives gjennom. Med det samme stokken nådde sagbladet, saknet dampmaskinen farten et øyeblikk som om den ville ha litt betenkningstid. I og med at farten på maskinen gikk ned, slapp regulatoren inn mer damp i sylindren. Dermed tok den i så hele maskinen og saghuset ristet. For meg var det en nytelse å høre de store kreftene bli utløst.

Vi hadde to spisepauser om dagen. Da jeg var på saga, var det satt opp en liten og meget enkel hvilebrakke med noen benker og en liten ovn. Tidligere hadde ikke sagmannskapet annet sted å spise enn i maskinhuset. Det var jo bestandig kaldt om vinteren, og for ikke å fryse alt for mye satte de seg så nær inntil dampmaskinen som mulig for å få litt varme fra den. Det var ikke særlig komfortabelt når det var sterk kulde, og den enkle hvilebrakka som var oppsatt gjorde god nytte for seg. Frokostpausen varte en halv time, mens "middagspausen" var på en time. Det var nødvendig med så lang tid, for da skulle begge sagbladene files. Dampmaskinen måtte også ha sitt stell. Alle kjelerørene måtte feies, og så var det noen smørepunkter som måtte ha olje. Samtidig måtte jeg fyre for å holde damptrykket på topp til vi skulle kjøre i gang igjen.

Veden som jeg brukte å fyre med lå stablet i nærheten av maskinhuset. Det var

60 cm kostevad av bakhonen fra vinteren før som ble brukt, og den hadde ligget der fra våren før og hele sommeren. Vanligvis var den ganske tørr og bra.

Det gikk også med ganske mye vann til dampmaskinen, som fordampet mange bøtter om dagen. Det var veldig viktig at det var riktig vannstand på kjelen. Til høyre over fyrdøra var det plassert et kontrollglass hvor en hele tiden kunne se hvor høy vannstanden var. Ved siden av glasset var det en messingplate med to streker som viste øvre og nedre vannstand. Dette måtte jeg følge med på til stadighet så jeg skulle være sikker på at det var passe med vann. Når jeg så at nivået begynte å nærme seg den nederste streken, måtte jeg snu på ei kran så maskinen kunne pumpe vann inn på kjelen til riktig nivå. Det var også om å gjøre å passe på at det ikke ble for høy vannstand. Ved siden av det måtte jeg passe på å fyre ekstra kraftig når pumpa sugde inn det kalde vannet, for da ville trykket på kjelen falle noe. Det var i høy grad et samspill mellom vannstand og fyring, og det skulle både erfaring og innsikt til for å greie å gjøre det riktig.

Vannet som ble brukt hentet jeg i ei bøtte i en brønn som var gravd like ved maskinhuset. Jeg hadde hugget hull i isen der som var så stort at jeg kunne få bøtta nedi og det gikk med mange bøtter vann hver dag. For hver bøtte jeg hentet måtte jeg legge en tykk sekk over hullet i isen så det ikke skulle fryse igjen med det samme. Hver morgen måtte jeg allikevel hugge hullet opp igjen.

Når skjæringen var ferdig om våren, måtte jeg foreta forskjellig ettersyn av dampmaskinen, og det var litt av hvert som måtte gjøres med den da. For det første måtte kjelen tappes tom for vann. Så måtte alle kjelerørene feies rene for sot og den måtte fjernes fra "sotskapet" foran kjelen. Fyrkassa måtte tømmes for aske og sot og alt måtte bæres bort på en fylling på baksiden av saga. Så var det å pusse hele maskinen ren for oljesøl, sot og støv, og det var en ganske stri og kjedsommelig jobb. Pipa fra maskinen gikk gjennom et hull i

taket i maskinrommet. Den måtte jo også taes ned og ble lagt på et stativ oppå maskinen. Den var så tung at jeg måtte ha hjelp til det. Så måtte åpningen i taket der pipa hadde stått tettes igjen med en plate. Drivremma til saga ble rullet sammen og lagt på en tørr plass inne i maskinhuset.

Til slutt ble dørene i det enkle huset stengt så godt som det lot seg gjøre, og der stod maskinene i fred og ro til treskingen begynte høsten etter. På slutten av 1950-tallet ble saga stengt for godt, treskelaget ble oppløst og dampmaskinen solgt. Den er senere pusset opp, og jeg har fått opplyst at den står i et hus i Båstad. Treskeverket ble dessverre ikke tatt vare på. Det ble brent, og det er synd, for det var så fint og solid.

Kristian Lieungh

Møt fram på årsmøtet!

Sammen med denne utgaven av Sørumspeilet følger også innkallin med saks-papirer til årsmøtet i Blaker og Sørums historielag, som holdes på Meierigaarden Kro i Lørenfallet torsdag 12. februar klokka 19.00.

Årsmøtet er historielagets øverste myndighet, og her har medlemmene mulighet til å påvirke virksomheten til historielaget i åra som kommer. Foruten å legge fram styrets rapport og regnskap for virksomheten i 2003, skal årsmøtet behandle strategiplanen og foreta valg av tillitsmenn.

Etter at det formelle årsmøtet er unnegjort kan vi love de frammøtte høye smørbrød og kaffe. Resultatet for 2003 er så bra at styret synes at vi kan koste på oss det også i år. Gjestfriheten på Kroa tror vi de fleste kjenner fra før.

Etter spisepausa vil journalist Kjell Aasum kåsere om sin hobby, postkort-samling, og hvilken betydning postkorta har i lokalhistorisk arbeid. Som de fleste veit, utgav han ei bok med postkort fra Romerike sist høst, og det vil bli anledning for de frammøtte å kjøpe boka med forfatterens hilsen.

Ønsker du skyss til årsmøtet, kan du ta kontakt med en i styret.

I byvegen 1: Den første turen

Gudbrand Rødsrud kom fra Hurdalen til Frogner sammen med sin mor og far og søstrene i 1909. Da overtok faren Eidsvold Gård etter en mann som het Larsen. Samme året eller året etter fulgte gutten faren sin da han skulle kjøre høyllass landeveien til Kristiania. Rødsrud fortalte om dette en av de mange gode kveldene ved peisen under okkupasjonen 1940-45. Han husket godt og var en flink forteller. I det etterfølgende gir jeg ordet til ham:

Det var en stor overraskelse for meg å komme til Kristiania. Det var første gang jeg så en stor by. Allerede den tredje turen, ikke mange dager senere, måtte jeg ta turen helt alene. Jeg var da bare 15 år gammel, men jeg fikk verdens fineste jegerhest, Svarten, til turen. Denne hesten fulgte med gården da far kjøpte den.

Den gangen var det fire-fem hester på gården, og av dem var det Svarten som var sikrest, pålitelig og godlynt, og så kjente den byvegen ut og inn. De første årene fikk jeg aldri lov til å kjøre andre hester enn Svarten når jeg måtte reise alene. Senere, da jeg fikk lov til selv å avgjøre hvilken hest jeg ville ha, var det nok de mer spreke og fyrrige jeg likte best.

Det var slett ikke så vanskelig å finne veien til byen første gang jeg alene kjørte høyllass, det var bare å kjøre fra gården og ned til Ankertorvet. Dessuten var jeg ikke alene i byvegen, enkelte strekninger kjørte vi nesten i vogntog.

Ankertorvet var den gangen reservert for oss bønder og bykjøringen vår. Det var der høyvekta var. Den var først på Stortorvet, men ble så i 1870 flyttet til Jernbanetorvet, og så altså senere til Anketorvet. Det var vel den stadig økende trafikken som var årsaken til dette. Til Ankertorvet kom bønder med høyllass fra de forskjelligste steder på Østlandet: Romerike, Ringerike, Hadeland og Lier, Østfold og flere steder som ikke hadde for lang vei til Kristiania.

Ankertorvet var meget større den gangen, antakelig omkring dobbelt så stort, og der var det som regel tettpakket med hest

og kjøretøyer. Ikke sjelden måtte vi ta Hausmannsgata i bruk.

Nesten all transport i Oslo skjedde ved hjelp av hest den tida, og «havremotoren» måtte jo ha sitt drivstoff. Det var dette vi kjørte til byen. Hver morgen møtte kjøperne opp på Ankertorvet. Etter hvert lærte vi en stor kundekrets å kjenne. De fleste var ærlige folk, noen var lurendreiere. Det gikk ikke lange stunden før vi lærte hverandre å kjenne så å si utenat.

De fleste kjøpere så seg godt omkring før det ble en handel. Mange av kjøperne var av den oppfatning at høy som kom fra leirjord var det beste. Denne oppfatningen fikk selvfølgelig full støtte fra oss bønder fra Romerike. Vi visste at om kjøperne kunne «komme over» noen leirblekker i høyet, kunne det hjelpe på handelen. Derfor passet vi på å ta med noen leirblekker som lå relativt lett synlig for kjøperen!

Tilbake til den første byturen min på egen hånd: Som nevnt gikk det helt fint helt til hesten og jeg kom til Ankertorvet. Ukjent som jeg var i byen, var det om å gjøre å finne en kjøper som var villig til å følge lasset fram til bestemmelsesstedet. Dette hadde far lært meg. Jeg var heldig, for jeg hadde ikke stått og ventet lenge før det kom en kjøper og tok lasset. Vi var en rask tur bortom høyvekta og fikk notert bruttovekten, og så dro vi til bestemmelsesstedet. Hvor det var hen, visste jeg jo ikke. Lasset ble losset, og så sa mannen:

- Nå får du kjøre ned til torvet slik at vi får veid vogna. Du får kjøre, så tar jeg trikken. Og så var mannen borte.

Da var gode råd dyre, for jeg ante jo ikke hvor jeg var i verden. Langt mindre i hvilken retning Ankertorvet var. Jeg hadde ikke annet å gjøre enn å sette meg på høyvogna og smatte på Svarten. Tenk deg min lettelse da han gikk strake vegen til Ankertorvet! Senere ble dette praksis for meg, hesten kunne alltid finne veien tilbake. Jeg kjørte hele vinteren det året, og var i grunnen like ukjent i Kristiania hele tiden. Det var Svarten som var kjentmann utenfor Ankertorvet.

Gudbrand Rødsrud

Bokmelding:

Digitalisering av fotosamlinger

Det pågår en stille revolusjon i den overordnede administrasjonen av den del av kultur-Norge som har med arkiver, bibliotek og muséer å gjøre. En institusjon med det kryptiske navnet ABM-Utvikling har sett dagens lys. Formålet er å samordne forvaltningen av de institusjonene som på litt ulike måter skal ta vare på og formidle kulturarven vår. Denne nye institusjonen har startet en skriftserie, og ABM-skrift # 1 (ja, slik skrives det!) handler om digitalisering av fotoarkiver.

For oss i Blaker og Sørumsand historielag kommer heftet ”som kua for øksehammeren”. Vi har en god stund snakket om å digitalisere fotosamlingen til Sørums kommunen på biblioteket. Til dels har dette også skjedd allerede gjennom utgivelsen av bøkene ”Sørumsand under okkupasjonen”, ”Minner fra Frogner” og første bind av ”Sørumsand bygdebok”. Til disse har det vært hentet bilder fra fotosamlingen, som så er blitt digitalisert for trykking i bøkene. Vi har også digitalisert noen bilder for presentasjon på historielagets hjemmesider, bl.a. en serie med bilder fra Sørumsand.

Heftet er ført i pennen av Hege Oulie, og hun understreker at planleggingsfasen er viktig for den som vil starte opp et digitaliseringsprosjekt. Først og fremst må målet med digitaliseringen være klart før man begynner å skanne eller avfotografere originalmaterialet. Det anbefales ikke å renonsere på kvalitetskravene, men heller definere små og gjennomførbare prosjekter dersom institusjonen har begrensede ressurser – og hvem har ikke det? Det advares også mot bare å beregne den tida det tar å foreta selve den tekniske digitaliseringen. Det bør også settes av tid til å utarbeide en prioriteringsplan for hva som skal digitaliseres. Klargjøring og organisering av materialet er viktig, og ikke minst arbeidet med registrering – hva er vist på bildet, hvor er det tatt, hva heter personene som er avbildet, hva heter fotografen?

Hva innebærer digitaliseringen?

Heftet er nok skrevet for folk som har en viss innsikt i temaet. Noen elementær forklaring på hva digitaliseringen egentlig gjør med bildet, får vi ikke. La oss derfor gjøre et forsøk: Et analogt fotografi har glidende overganger mellom gråtoner og fargenyanser. Når et slikt bilde skal trykkes, har vi alltid måttet "rastrere" det, det vil si dele det opp i svært små punkter. I prinsippet er det nøyaktig det samme vi gjør når vi digitaliserer et bilde. Punkt-oppløsningen måles i piksler per tomme (ppi) i digitaliseringsverktøyet (skanner eller digitalt kamera) og i dots per tomme (dpi) i gjengivelsesverktøyet (skjerm eller printer). ABM anbefaler en punkt-oppløsning på minst 3.000 billedpunkter på den lengste siden av bildet.

Vi må også ta hensyn til noe som kalles toneoppløsning (bitdybde). ABM anbefaler å bruke 24 bit for fargefotografier, 16 eller 8 bit for svart/hvitt-bilder. Å velge 24 bit toneoppløsning betyr at filen har 256 farger per kanal, som totalt vil gi 16,7 millioner mulige toner i et bilde. Denne kvaliteten defineres da også som fotografisk kvalitet.

Det tredje en må hensyn til er fargeprofilen. Her anbefaler ABM en programvare som heter Adobe RGB (1998). Og når det gjelder det fjerde viktige punktet, filformat, anbefales TIFF for lagring av masterfiler. Så kan en komprimere bildet i såkalte JPEG-filer når de skal brukes. Bruk av JPEG som masterfil anbefales ikke fordi etterarbeid på slike filer vil kunne gi kvalitetstap som i verste fall kan føre til defekte filer. Dette ble svært teknisk, og det anbefales da også at man så vel i prosjektbeskrivelsen som i budsjettet for et digitaliseringsprosjekt må ta høyde for å leie inn kvalifiserte fagfolk.

Heftet understreker at lagring fortsatt er å regne som bøygen i forhold til digitalisering av fotografisk materiale. Ressurser knyttet til lagring og langtidslagring vil utgjøre en betydelig andel av det samlede budsjettet for et digitaliseringsprosjekt. For mindre institusjoner uten egen

IT-kompetanse, anbefaler ABM CD som hensiktsmessig lagringsmedium for masterfiler. Og det anbefaler å kjøpe plater fra seriøse produsenter, ikke spare penger på billige produkter. Og ikke minst: Brenne CD-platene på den hastigheten de er spesifisert for.

De opplysningene som allerede er registrert for bildet må naturligvis integreres i digitaliseringsarbeidet. Det anbefales å bruke et registreringsprogram som bygger på Feltkatalogen, uten at det redegjøres nærmere for hva dette er. Her forutsettes det åpenbart igjen at vi har med lesere med visse forkunnskaper å gjøre. Men gjennom å bruke denne Feltkatalogens standard for registrering vil en lette arbeidet med gjenfinning og utveksling av informasjon, og også holde muligheten åpen for en eventuell framtidig nasjonal standard. Har man fulgt veiledningens retningslinjer så langt, vil man lett kunne etablere en nettversjon med utgangspunkt i det digitale arkivet. Registreringsprogrammene Primus og WinRegimus har egen nettmodul.

Heftet underslår ikke at en av de største utfordringene ved digitalisering er å opprettholde tilgangen til bildefilene. I dag finnes det ingen enkle, sikre eller billige løsninger for langtidslagring av digital informasjon. Derfor anbefales digitalisering foreløpig ikke som et alternativ til sikkerhetskopiering på analog film. Fortsatt er digitalisering først og fremst et redskap for å avlaste sårbart fotografisk materiale, lette gjenfinning og en god mulighet til å nå et langt større publikum.

For medlemmer av Blaker og Sørums historielag som er interessert i gamle bilder og fotografering, oppfordrer vi å ta kontakt med lederen for fotohistorisk utvalg, Andersen Henriksen

Svein Sandnes

Kjøp Sørums Bygdebok nå!

Det første bindet av Sørums Bygdebok har fått god mottaking av leserne. 700 bøker ble solgt i fjor. Har du fortsatt ikke fått tak i bind 1, så ring Kaare Svarstad 63 82 42 42.

”Svinaktige rivingsplaner”

Det ligger riktignok utenfor vårt primær-område, men gjennom en artikkel i Romerikes Blad søndag 11. januar har Morten W. Krogstad gjort oss oppmerksom på en prinsipielt interessant kulturminnesak fra Killingmo i Aurskog. Eieren ønsker å rive det gamle grisehuset fra 1925, flytte et stabbur og ta ned og lagre et eldre laftehus.

Kulturavdelingens innstilling var negativt innstilt til ønsket, mens kulturvern- og museumsnemnda i kommunen med klart flertall gikk inn for å oppfylle samtlige ønsker fra eieren. Siden er fylket kommet inn i saken og støtter kulturavdelingen i det meste av dens faglige vurderinger med følgende konklusjon: ”Fylkesrådmannen vil anbefale at tunet opprettholdes slik det er i dag, men vil ikke motsette seg at stabburet flyttes til anvist sted. Fylkesmannen fraråder at grisehuset rives og at husmannsstua tas ned.”

Kulturavdelingens innstilling

”Både den gamle tømrede boligen og det murte grisehuset av tegl fremstår som estetisk godt utseende bygg der de står nå. I kommuneplanen for Aurskog-Høland står det at det er viktig for kulturarven at man tenker langsiktig på de fysiske strukturer og på hva man ønsker å overlevere til fremtidige generasjoner. En god profil er også med på å gjøre kommunen mer attraktiv i forhold til turisme, bosetting og næringsutvikling. Om disse to husene skulle bli fjernet fra tunet, ville det kunne stride mot kommuneplanens ønske om å ta vare på bestående kulturhistoriske minner. Om den tømrede boligen skal settes opp på en annen tomt, ville det være relevant også å vurdere dette før rivningstillatelse gis. Slik situasjonen er i dag, synes hensynet til nærliggende vei og trafikkåre, heller ikke å være godt nok argument for å rive det godt plasserte grisehuset med de, etter hvert sjeldne, teglmurte veggene. Man ønsker primært at den gamle boligen kunne bli bevart der den nå står, og fraråder flytting.

Videre tilrås at det gamle grisehuset blir søkt bevart der det nå står.”

En bredere og dypere verneinnsats?

I 1987 utga Riksantikvaren et hefte som argumenterte for en utvidelse av vernebegrepet; at kriteriet for vern av kulturminner ikke lenger skulle være så eksklusivt, blant annet med den begrunnelse at mer hverdagslige kulturhistoriske ankerfester forsvant i tusentall, og følgelig utgjorde, i takt med all nybyggingen, en stadig mindre del av våre bygde omgivelser.

Riksantikvaren presenterte følgende vernekriterier: 1. Identitetsverdi (som identitetsskapende element i omgivelsene). 2. Symbolverdi (referanse til til lokalmiljø eller betydningsfulle hendelser etc.). 3. Historisk kildeverdi (som kilde til kunnskap om fortiden). 4. Alder (høy alder generelt, som type kulturminne eller innenfor det geografiske området). 5. Autensitet (høy grad av opprinnelighet eller ekthet). 6. Representativitet (sjeldenhet; er, har vært eller er i ferd med å bli sjeldne). 7. Variasjon, homogenitet (stor kulturminnetetthet). 8. Miljøverdi (kulturminnets verdi pga. beliggenhet, synlighet og sammenheng). 9. Pedagogisk verdi (egenskaper som illustrerer fortiden spesielt tydelig). 10. Skjønnhetsverdi, kunstnerisk verdi (spesielt vakkert, estetisk og/eller kunstnerisk tilfredsstillende).

Det var ikke noen fare for at ”pendelen skulle svinge for langt”, at en slik utvidelse av vernebegrepet skulle føre til at det ble bevart for mange eldre hus her til lands. Mente Riksantikvaren.

Kulturminneplan

Om ikke lenge skal vi vel få se hva Aurskog-Høland kommune mener. Sett i lys av at kommunen nå har i gang et prosjekt for utarbeidelse av en kulturminneplan, som man håper å få ferdigbehandlet i inneværende år, tør det kanskje være håp for den eldre bebyggelsen på Killingmo, helst istandsatt og bevart slik den står i dag.

Morten W. Krogstad

Slektsgransking versus kurset ”Det usynlige folket”

Slektsgransking har tradisjonelt vært en stilltiende hobby for de ”gråhårede menn”. Jeg minnes blant annet at begge mine bestefedre var ”i huga” slektsgranskere. Det startet med at de førte opp barna i bibelen etter hvert som de ble født – slik deres fedre hadde gjort før dem – og endte med at de som pensjonister kastet seg ”hodestups” i kirkebøkene. En av dem innså snart både sin egen og sine kilders begrensninger og ga opp farsgreina til fordel for morsgreina og plusset på med kvalifiserende slektsgranskingskurs, mens den andre har gitt oss mange ”fornøyelige” kvelder – Han var da også et fortellertalent av de sjeldne. For meg personlig er ikke heftene med ”slektstreet” den beste arven etter mine bestefedre – Det beste er at de tente min nysgjerrighet etter å få ”kjøtt og blod” på navnene i heftene. Navn og yrker er selvsagt viktige for å finne familiens ”tråder” bakover i tid, men skal man danne seg et ”levende bilde” av personene, så trenger man langt mer enn navn, yrke, fødesels- og dødsår.

De store linjer i historien, fra vikingtid til i dag, med kongerekke, adelskap, antatt befolkningsvekst, næringsveier, tro og overtro, krig og pest, har vi som er født i ”nyere tid” fått inn med ”morsmelka” gjennom fjernsyn og skole – slik føles det i alle fall. Men hvem ”den lille mann og kvinne” var, eller hvordan dagliglivet artet seg for femti eller tusen år siden, den kunnskapen har vi hørt fint lite til. Og enten vi liker det eller ei – vi er ikke kongsbarn eller etterkommere av adelsfolk – de langt fleste av oss. Vi er i beste fall et produkt av ”en frille” og en konge – En linje min fargerike bestefar for øvrig var svært kry av.

Jeg er ikke alene kvinne i ”middelgenerasjonen” som har fått tent denne nysgjerrigheten takket være bestefedre- og fedregenerasjonen. Spesielt min nysgjerrighet på kvinnes rolle i historien er ”umettelig”. De utgjør halve befolkningen, de har tatt hånd om både

gutter og jenter til de ble ”flygedyktige” og sammen med sin ektemann – for menns innflytelse på barneoppdragelsen blant småkårsfolk har vært sterkt undervurdert viser nyere forskning – har de formet norsk lynne og kultur.

Kurset ”Det usynlige folket” vil ta for seg kildegransking og internett-muligheter når man bygger opp slektstreet, alt sett i lys av kvinners og barns rolle. De fem foredragsholderne vi har vært så heldige å få, har store kunnskaper på området, har vært foredragsholdere i en årrekke og er garantert å gi oss fem begivenhetsrike kvelder. Det er derfor en glede for oss å kunne invitere alle historieinteresserte til kurset som starter på Sørumsand videregående mandag 15. mars. Interesserte kan melde seg på til Ellen Margrete Graarud tlf 63 82 54 29/63 82 04 49.

Ellen Margrete Graarud

Kvinnekultur i lokalhistorien

Ofte har kvinnene en tendens til å forsvinne litt i den tradisjonelle historieskrivinga, og kanskje særlig i lokalhistorien. Det er det ingen grunn til, og i mars står Blaker og Sørumsand historielag som teknisk arrangør av et kurs i samarbeid med Romerike Historielag og Gamle Hvam Museum som skal sette søkelyset mot kvinnene i lokalhistorien.

Forelesere blir Tom Halvorsen, Jan Erik Horgen, Mari Marstein, Lene Skovholt og Kari Westby. Kurset blir avholdt i det flotte auditoriet på Sørumsand videregående skole fra klokka 18.00 – 21.00, og datoene er 15., 18., 22., 25 og 29. mars. Det er mandager og torsdager. Til dekning av husleia blir det krevet inn ei kursavgift på 300 kroner per deltaker for hele kurset. Betaling skjer ved fram møte første kursdag.

Meld deg på til Ellen Margrete Graarud på telefon 63 82 54 29/ 63 82 04 49 (jobb). Påmeldingsfrist onsdag 12. mars.

Og for at det ikke skal være noen som helst tvil: Menn er naturligvis også velkommen til å delta på kurset ”Det usynlige folket”! Vi tror vi kan love noen riktige spennende kurskvelder med inspirerende og kunnskapsrike forelesere.

Vi er mange – skal bli flere

Interessen for lokalhistorie er økende i Norge. En regner med at det finnes ca. 600 lokale lag og foreninger med totalt om lag 100.000 medlemmer som arbeider med bevaring av kulturminner og formidling av kulturhistorie. Av disse er 421 historielag med 80.000 medlemmer organisert i Landslaget for Lokalhistorie.

Vi nordmenn er kjent for å være organisasjonsmennesker. 41% av oss er med i en fagforening, 26% er med i et idrettslag. Videre er velforeninger, borettslag, friluftsansjasjoner og helselag/sanitetsforeninger det de fleste av oss står tilsluttet. Og 5 % av befolkningen er med i miljøvernforening, historielag eller fortidsminneforening.

Det ble solgt 700 eksemplarer av første bind av bygdeboka før jul, mens vi er snaue 400 medlemmer i historielaget. Styret har derfor iverksatt en vervekampanje for å skaffe nye medlemmer til historielag i januar og februar. Målet er å skaffe 40 nye

medlemmer. Vårt langsiktige mål er 500, som skulle tilsvare om lag 5% av Sørums innbyggere over 16 år.

Som medlem av Blaker og Sørum historielag har du første hånds kjennskap til hva det vil si å være medlem. Din formidling av fordeler og ulemper (om det finnes noen) har derfor sterkere vekt enn et brev og en trykksak som sendes ut fra styret. Vi ber derfor også om *din* hjelp i den forestående vervekampanjen.

Sørum-Speilet

Artikler fra Blaker og Sørum historielag
Redigeres av Svein Sandnes.

Returadresse: Svein Sandnes,
Postboks 2, 1927 RÅNÅSFOSS

B